
Bestialitetens historie

HAR DU LEST?

Dette bildet hadde Bjørneboe på sitt arbeidsværelse. Det er omtalt flere steder i Bestialitetens historie

Mitt første møte med Jens Bjørneboe (1920 – 76) var fars skuffelse og indignasjon over at det var han som stod bak boken *Uten en tråd*. Jeg var ikke gammel nok til å interessere meg for *Uten en tråd* og tenkte ikke mer på hendelsen før jeg ble truffet av tre knyttnever på begynnelsen av 1970-tallet: *Frihetens øyeblikk* (1), *Kruttårnet* (2) og *Stillheten* (3). De tre bøkene utgjør Bestialitetens historie, et av de mest sentrale verk i det 20. århundrets norske litteratur. Merkelig nok bestemte jeg meg for å gjenoppleve disse bøkene før terrorangrepet i New York 11. september.

I *Frihetens øyeblikk* er jeg-stemmen rettstjener i Heiligenberg, et lite fyrstedømme i Alpene. Innledningsvis heter det: ”Mitt tålmodige nærvær ved uretten, min taushet overfor urettferdigheten, min evne til å *tåle urett*, – ikke bare egen, men også andres urett – forvandlet seg i løpet av disse tause årene til en uhyre kraft.” For meg er setningen en avgjørende påminnelse; jeg er ikke i stand til å ta vare på meg selv uten å beskytte meg mot medinnlevelse i andres lidelse. Tonen er slått an: Bjørneboe forstår at vi lukker øynene, men han godtar det ikke. Resten av verket underbygger dette synet.

Rettstjeneren er etter mange år i landet Kaos, der han har strevd med å håndtere en angstskapende og deprimerende virkelighet, kommet til forklarelse og innsikt. Han har funnet sin oppgave: Å skrive protokoller om menneskelig bestialitet og ondskap. Og det gjøres til gagns, saklig og bitende ironisk: ”Hvis noen innfødt viste oppsetsighet, grep man til strengere metoder: man samlet familien, mens den øvrige landsbyen så på, og derefter korsfestet man den oppsetsiges hustru og barn, derpå skar man kjønnsorganene av mannen selv og hang dem opp på en stake sammen med føtter og hender av samme familiefar. Til slutt halshugget man ham og satte som en slags prikk over i'en hodet helt opp på spissen av staken. Belgierne drev også en flittig misjonsvirksomhet blant de sorte. Etter noen år var Kongos befolkning redusert fra over 30 millioner til bare 8. Til gjengjeld var disse 8 blitt kristne.”

Frihetens øyeblikk handler om hvordan mennesket er villig til å underkaste seg ideologier og begå all slags grusomheter i sakens tjeneste, men også om at vi har et valg. Bjørneboe former boken som rettstjenerens selvbiografi, et liv han til dels har store problemer med å huske viktige hendelser fra. Dermed fremstår boken som en integrert reise gjennom vår ytre og indre verden. Vi kommer under huden på vår egen sårbarhet på denne måten. *Frihetens øyeblikk* er nok kvalitetsmessig den beste av de tre bøkene og den som er oversatt til flest språk. Steinar Lem har gitt en innsiktsfull analyse som godt kan leses før man går løs på romanen (4).

Jeg-personen er den samme i de to påfølgende bøkene, men grunnstemningen er helt annerledes. I *Kruttårnet* er han pasient ved et eksklusivt mentalsykehus i Frankrike. Han har det på mange måter godt, har en privilegert stilling blant pasientene som overlegens venn, med eget hus, hage, ørretbekk (!) og en deilig elskerinne. Hovedtemaet er hekseprosesser og dødsstraff. Bjørneboe anlegger en vitenskapelig tilnærming og legger mye av bestialitetens historie inn som foredrag. Gjennom nitid beskrivelse av bevis på at mennesket ikke dør umiddelbart ved avretting, hamres budskapet inn. Den som fortsatt er tilhenger av dødsstraff etter å ha lest *Kruttårnet*, skal være ganske kjølig.

Stillheten handler om kolonialismen. Jeg-personen befinner seg nå i en vestafrikansk by, og er i svært forfall. Det virker som han ikke lenger kan bære innsikten han har oppnådd. Han fører lange samtaler med Ali, en ikke-europeer med erfaring fra krigsområder andre steder i verden. På den måten bringer Bjørneboe inn den tredje verdens perspektiv. Ali sier: ”Dere snakker så meget om deres egen Hitler, men for oss er det intet spesielt med Adolf Hitler. Det eneste er at Hitler forsøkte å gjøre det samme innenfor Europa, som de hvite inntil i dag gjør utenfor Europa.” Etter presis beskrivelse av europeernes grådighet, svik og bestialske oppførsel, ender boken med å profetere at de kolonialiserte områder av verden før eller siden vil ta en grusom hevn over Europa.

Leger har en ikke liten plass i bøkene. Særlig sentral er den egosentriske overlegen i *Kruttårnet*, med mildt sagt uortodokse behandlingsmetoder. Selv om Bjørneboe gir nazilegene berettiget oppmerksomhet i *Frihetens øyeblikk*, er holdningen til leger gjennomgående positiv – de fremstilles med romslighet og toleranse for menneskers avvikende atferd. Jurister og geistlige kommer atskillig dårligere ut.

Man blir ikke glad av å lese Bestialitetens historie, men man blir opplyst, og man kan glede seg over begavet ironi og inspirert språk. Det er ingen tvil om at bøkene har mange selvbiografiske elementer (5, 6). Årets portrett av forfatteren, skrevet av nevøen Sven Kærup Bjørneboe, gir seg ikke ut for å være en biografi, og er en nokså grunn gjengivelse av livet i den velstående Kristiansand-familien Bjørneboe ble født inn i (7). Sven Kærup Bjørneboe var en av de siste som hadde kontakt med forfatteren før han i 1976 falt for egen hånd.

Bjørneboes viktigste melding er livsviktig hver dag, og viktigere dess mer uoversiktlig og konfliktfylt verden rundt oss er: Du kan velge.

PålGulbrandsen

Tidsskriftet

LITTERATUR

1. Bjørneboe J. *Frihetens øyeblikk*. Heiligenberg-manuskriptet. Oslo: Gyldendal, 1966.
2. Bjørneboe J. *Kruttårnet*. La poudrière. (Vitenskapelig etterord og siste protokoll). Oslo, Gyldendal, 1969.
3. Bjørneboe J. *Stillheten*. Oslo, Gyldendal, 1973.
4. Lem S. Bjørneboes menneskesyn i ”*Frihetens øyeblikk*”. Oslo: Aschehoug, 1981.
5. Skagen K. *Jens Bjørneboe om seg selv*. Oslo: Den norske bokklubben, 1984.
6. Wandrup F. *Jens Bjørneboe. Mannen, myten og kunsten*. Oslo: Gyldendal, 1984.

7. Bjørneboe SK. Onkel Jens. Et familieportrett. Oslo: Aschehoug, 2001.

Publisert: 10. desember 2001. Tidsskr Nor Legeforen.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2026. Lastet ned fra tidsskriftet.no 15. februar 2026.